

Celal Nuri (İleri)'de Batılılaşmanın Kapsamı ve Yöntemi Sorunu

Celalettin VATANDAŞ¹, Saniye VATANDAŞ²

Öz

Türkiye tarihinin özellikle Tanzimat sonrasındaki kısmında Batılılaşma konusunda bir görüş birlikteliği söz konusuysa da bunun kapsamı ve yöntemi hakkında önemli görüş farklılıkları vardır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen yoğun tartışmalı ortamda “kapsam” ve “yöntem” konusunda önemli farklı görüşler dile getirilmiştir. Konuya ilişkin tartışmalar Cumhuriyet dönemine kadar yoğun devam etmiş, Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte tartışmalarda belirgin bir azalma yaşanmıştır. Çünkü Cumhuriyet döneminde “kapsam” ve “yöntem” konusunda siyasi irade kararını vermiş ve verilen kararın uygulamasına geçmiştir. Tüm bu süreçte görüşleriyle döneme önemli katkılar sunan aydınlardan birisi Celal Nuri'dir. O, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde yaşamış ve görüşleriyle Türk batılılaşmasının niteliğine önemli katkılar sunmuştur. Celal Nuri, batılılaşmanın kapsamı konusunda kısmi batılılaşmacı bir tavır sergilemiştir.

Anahtar Sözcükler

Celal Nuri
Batılılaşma
Batılılaşmanın kapsamı
Batılılaşmanın yöntemi
kısmî batılılaşma

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 23.12.2022

Kabul Tarihi: 28.02.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1223004

The Problem of the Scope and Method of Westernization in Celal Nuri (İleri)

Abstract

Although there is a consensus on the process of Westernization in Turkey's history, especially in the post-Tanzimat period, there are nevertheless important differences of opinion about its scope and method. Important opinions were expressed on the subjects of “scope” and “method” particularly in the intensely controversial socio-cultural environment of the second half of the nineteenth century. Discussions on such subject-matters continued intensely until the Republican period, whereas with the transition to the Republican period, there was a significant decrease in the discussions and debates mainly because the political will on the “scope” and “method” was determined and put into practice. Celal Nuri is one of those intellectuals who lived in both the Ottoman and Republican periods and by means of his views, he made important contributions to the process and quality of Turkish Westernization. Celal Nuri displayed a partial Westernization attitude regarding the scope of Westernization.

Keywords

Celal Nuri
Westernization
scope of Westernization
method of Westernization
partial Westernization

About Article

Received: 23.12.2022

Accepted: 28.02.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1223004

¹ Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cvatandas@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1431-3553

² Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, svatandas@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9075-0152

Giriş

Dönemin yaygın ifadesiyle garplılığa veya bugün kullanılan biçimiyle batılılaşmaya yüklenen anlam ile irtibatlı olarak Aydınlanma Çağı sonrasında Batı’ında egemen hâle gelen zihniyet, hayat tarzı ve toplumsal kurumları model olarak gerçekleştirilmesi arzulanan ve hatta planlanan kısmi veya topyekûn değişim programları bağlamında yaşanan fikri tartışma ve çatışmaların önemli bir örneği olarak Celal Nuri (İleri) (1881?-1938) oldukça dikkat çekicidir. Zira Celal Nuri, Osmanlıdan Cumhuriyet dönemine uzanan süreçte yaşanan fikri ve fiili tartışmaların, çelişkilerin, çatışmaların, gelgitlerin, zihinsel savrulmaların... adeta yaşayan bedeni durumundadır. Fikri açıdan dinamik sürece görüşleriyle önemli katkılar sunmuştur. Mevcut bazı sorulara önemli cevaplar verdiği gibi, sürecin detayında yer alan bazı sorunların da belirgin hale gelmesine ve çözümü için çaba sarf edilmesine katkı sağlamıştır. Bunlara ilaveten Osmanlıdan Cumhuriyet’e geçişin önemli siyasi simalarından, süreçte fikri açıdan “köprü” vazifesi gören şahsiyetlerden birisidir. Kısacası, Cumhuriyet dönemi batılılaşma politikalarının oluşumunda ve uygulamalarında önemli roller üstlenmiş bir ideolog, yazar, gazeteci ve siyasetçidir. Bu çalışma ile Celal Nuri’nin özellikle batılılaşmanın kapsamına ilişkin görüşleri, bu bağlamda kısmi batılılaşma eğiliminin sebepleri incelenecektir. Bunun dönem şartlarıyla olan bağlantısı, çalışmanın konuya bir katkısı olarak değerlendirilmektedir.

Celal Nuri’nin Yaşam Hikâyesi ve Fikri Gelişimi

Celal Nuri (1881?-1938) seçkin bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Babası dönemin önde gelen bürokratlarından birisidir. Babası, valilik dahil bürokrasinin farklı kulvar ve aşamalarındaki hizmetlerini takiben 1908’de Meclis-i Ayan üyeliğine yükselmiş Mustafa Nuri Bey’dir. Celal Nuri, ilköğrenimini, babasının memuriyet sebebiyle dolaşmak zorunda kaldığı farklı şehirlerde yapmıştır. Ortaöğrenimini Galatasaray Mekteb-i Sultanisi’nde gerçekleştirmiştir. Galatasaray Mekteb-i Sultanisini bitirdikten sonra Mekteb-i Hukuk’a devam etmiş, aldığı eğitime uygun olarak kısa bir müddet avukatlık yapmıştır. Fakat avukatlığı kısa sürmüş, çocukluğundan beri yazmayı çok sevdiği ve neredeyse kesintisiz denebilecek bir yoğunlukta yazdığı için erken sayılabilecek bir yaşta gazetecilik yapmaya başlamıştır. Gazeteciliğe İstanbul’da Fransızca yayınlanan *Currier d’Orient*’da başlamıştır. İlk yazıları 1909 yılında yayınlanmıştır. Abdülhamit’in politikalarını ve kişiliğini eleştiren birçok yazısını bu gazetede yayınlanmıştır. Gazete *Ebuzziya* Tevfik’in yönetimindedir ve *Ebuzziya* Tevfik’in ayrılmasından sonra ismi *Le Jeune Turc* (Jön Türk) olarak değiştirilmiştir. Bu gazete, dönemin *batıcı* aydınlarının yetişmesine ve geleceğin değişim politikalarının kapsam ve yönteminin

belirlenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Söz konusu gazetede dönemin tüm tartışma konuları bolca yer almıştır. Örneğin İttihad-ı İslam fikri bunlar arasında özel bir öneme sahiptir.

Celal Nuri, 1912 yılından itibaren yoğun bir yazım faaliyetine girmiştir. Yazıları ağırlıklı olarak *Tanin* ve *Hak* gazeteleri ile *İctihad* mecmuasında yer almıştır. Yazdığı makalelerden aynı konularla ilgili olanlarından bazılarını bir araya getirerek kitaplaşmalarını sağlamıştır. Bir ara *İkdam* Gazetesi'nin başyazarlığını yapmıştır. Celal Nuri, yazılarındaki fikir ve eleştirileri nedeniyle dikkat çeken bir yazar ve fikir adamı olmuştur. Gerçekleştirdiği fikri eleştirileri sebebiyle yazılarının yer aldığı gazetelerin kapatılmasına yol açtığı gibi, bizzat kendisi de sürgün hayatı yaşamıştır. Yaklaşık dört ay Roma'da, yirmi ay kadar da Malta'da sürgün hayatı yaşamıştır. Üretken bir yazar olarak ağırlıklı Türkiye'nin batılılaşma süreciyle doğrudan veya dolaylı ilgiye sahip konularda hayatı boyunca hep yazmıştır. Fransızca ve İngilizceyi bu dillerde kitap yazabilecek kadar ileri düzeyde biliyor olması ise fikri açıdan beslendiği kaynakları orijinal dillerinden takip etme imkânı sağlamıştır. Bu sayede çoğu zaman Avrupa'yı kendi temel kaynaklarından hareketle bilme imkân ve şansına sahip olmuştur. Batılı fikri kaynakları oldukça geniştir. Zamanın entelektüel modasına uyarak Voltaire (1694-1778), Herbert Spencer (1820-1903), Ludwig Büchner (1824-1899), Charles Darwin (1809-1882), Thomas Carlyle (1795-1881), Ernest Renan (1823-1892), Reinhart Dozy (1820-1883), Hippolyte Taine (1828-1893), Gustave Le Bon (1841-1931) ve Emile Zola (1840-1902) gibi batılı filozof, entelektüel ve edebiyatçıların kitaplarını büyük bir istekle ve hatta bazılarını defalarca okumuştur. Bu şahsiyetlerin fikirlerine ve dolayısıyla kitaplarına olan ilgisini, kendisiyle ilgili olarak “pek acemi idim” tespitini takiben “Spencer’i, Büchner’i, Darwin’i aşk ile okumuş, hatta biraz da ezberlemiş olduğum halde o zamanki tecrübemi pek nâ-kâfi görüyor[d]um” diyerek açıklamıştır (Celal Nuri, 1334d, s. 2). Celal Nuri, Batılı filozof ve yazarlardan etkilenmenin yanı sıra Yeni Osmanlı ve Jön Türk hareketlerine mensup kişilerin düşüncelerinden de önemli ölçüde etkilenmiştir. Bunlar içerisinde en çok etkilendiği kişi, daha sonra fikri ayrılıklar yaşamış olsalar da dönemin ünlü fikir dergilerinden *İctihad*'da yazı yazmaya başlayınca yakından tanıma imkânı da elde ettiği Abdullah Cevdet'tir. Celal Nuri'nin fikri gelişiminde Abdullah Cevdet'in tesiri büyüktür. Bilhassa pozitivist anlayışı benimsemesinde büyük oranda Abdullah Cevdet'in etkisi altında kalmıştır. Kendisi de Abdullah Cevdet'in etkisinin farkındadır. Bunu dolaylı bir takdir ifadesi eşliğinde dile getirmiş ve “Doktor Abdullah Cevdet Avrupai bir tarzda çalışmayı öğretmekle en büyük vazife-i vataniyeyi ifa etmiştir” demiştir (Celal Nuri, 1331e, s. 43).

Celal Nuri, fikirleri ve batılılaşma politikaları kapsamında teklifleri ile Osmanlının son zamanlarında entelektüeller arasında oldukça yaygın olan devleti kurtarmanın, milleti eğitmenin, ülkeyi zamanın şartlarında güçlü, itibarlı bir konuma erdirmenin ve tüm bunlar bağlamında batılılaşmanın niteliği, kapsamı ve yöntemi konusundaki fikri çabaların ve fiili girişimlerinin ürünü olarak doğan *Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık/Garpçılık* akımlarından birisi olan ve geleceğin Türkiye'sinin de şekillenmesini sağlayan *Batıcılığın* üç önemli şahsiyetinden birisidir. Batıcılık akımının diğer iki şahsiyeti ise Abdullah Cevdet (1869-1932) ve Kılıçzâde Hakkı (1872-1960)'dır. Celal Nuri, sahip olduğu ileri düzey Fransızca ve İngilizce bilgisiyle Batı kültürünün fikri temellerini bizzat asıl kaynaklarından öğrenme imkânı elde etmesinin yanı sıra, Rusya, Avrupa ve Amerika seyahatleri sayesinde Batıyı yerinde görme ve inceleme imkânı bulması ile "Garp medeniyetini" yakından bilme imkânı elde etmiştir. Bilgi ve tecrübelerine dayanan görüş ve tespitlerini kesintisiz sürdürdüğü yazarlığının bir ürünü olarak 40'ı aşkın kitap ve 2500'lere ulaşan makale yayınlarken Türk düşünce tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

Celal Nuri sadece görüşleri ile döneminin önemli bir şahsiyeti olmamış, siyasette de aktif olarak yer almıştır. Gelibolu milletvekili olarak Meclis-i Mebusan üyeleri arasında yer alan önemli bir siyasetçidir. İstanbul'un işgalini takiben Mart-1920'de İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmiştir. Kasım-1921'de Malta sürgününden dönüşünü takiben Gelibolu (1920-1927) ve Tekirdağ (1927-1935) milletvekili olarak dört dönem TBMM'de bulunmuştur. Milletvekilliği sırasında bazı önemli işlere imza atmıştır. 1924 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda başkan ve raportör olarak görev yapması bu önemli işleri arasındadır. Tüm bunlar bağlamında, dönemin Batıcı düşünce akımının önemli temsilcilerinden birisi olarak, fikirleriyle ve tavsiyeleriyle Cumhuriyet döneminin fikri mimarlarından birisi olmuştur.

Celal Nuri'nin Batılılaşmaya İlişkin Arayışları

Celal Nuri, çocukluk ve gençlik dönemlerini Osmanlı devletinin en sorunlu ve zor zamanlarında geçirmiş birisidir. Bu nedenle siyasi, ekonomik, fikri gerginliklerin ve çatışmaların yakın tanığı olmuştur. Söz konusu zor zamanlar, devleti kurtarmanın, milleri eğitmenin yol ve yöntemlerinin dönemin sivil ve asker bürokratlarının, yazar ve edebiyatçıların, gazetecilerinin gündeminde ilk sıralarda yer aldığı zamanlardır. Celal Nuri de ilk gençlik yıllarında sürece katılmıştır. Yoğun bir şekilde, Osmanlı devlet ve ülkesinin yaklaşık iki yüz yıldır dâhil olduğu batılılaşma sürecinin niteliğini anlamaya çalışmış, buna bağlı olarak zorunlu gördüğü batılılaşmanın kapsamının ve yönteminin ne olması gerektiği belirlemeye çalışmıştır. Bu bakımdan *Avrupa'dan neler alınmalı? Devleti ve toplumu güçlü ve*

itibarlı kılmak için neler yapılmalı? Batılılaşırken neler terk edilebilir veya edilemez, Avrupa hangi alanlarda model olabilir? İslam'ın mevcut şartlarda önem ve işlevi nedir? İslam'ın ve/veya Osmanlı'nın mevcut durumu nedir?... gibi bir dizi sorunun cevabını vermenin çabasını yürütmüştür. Tüm bunlara bağlı olarak tecdit, teceddüt, tekâmül, terakki, batılılaşma, medeniyet... sıklıkla dile getirdiği, yazılarında genişçe yer verdiği sözcükler/kavramlar olmuştur.

İfade edildiği üzere, Celal Nuri'nin “Batı medeniyetini” tanınması açısından Batı'nın temel eserlerine yönelik okumalarının yanı sıra, Batı ülkelerine yaptığı gezilerin etkisi büyüktür. “Batı medeniyetini” yerinde görmek için İtalya, Finlandiya, İsveç, Almanya, Norveç, İngiltere, Danimarka, Rusya ve Amerika'ya gitmiştir. Batı'yı tanıırken, aynı zamanda ülkesine ve İslam dünyasına ilişkin görüş ve kanaatlerini de oluşturmuştur. Özelde ülkesinin, genelde Doğu toplumlarının mevcut durumu ile Batı dünyasında gördüklerini karşılaştırarak, İslam dünyası ve Osmanlı için geleceğin yol haritasını oluşturmaya çalışmıştır. Kitaplardan öğrendiklerinin ve Batı'da gördüklerinin sonucunda ulaştığı nihai görüş Batı'nın *ileri*, İslam dünyasının/Osmanlı'nın *geri* olduğu şeklindedir. Celal Nuri için *ileri* olmak ve dolayısıyla kesintisiz bir şekilde *ilerlemek* alternatifi olmayan yegâne hedeftir. Ona göre hem de hiç vakit kaybetmeden ilerlemeye başlamak gerekmektedir; çünkü zaman aleyhimize işlemektedir. Bu nedenle 1914 Ocak ayında *İctihad* mecmuasında yayınlanan makalesinde “Müslümanlar, Türkler, Kalkınız Geciktiniz” diye seslenecektir (Celal Nuri, 1329b).

Celal Nuri için Batı ile Doğu arasındaki açık ve somut farklılık *ileri-geri* farklılığıdır ve genel anlamda Doğu toplumları ve İslam dünyası özelde ise Osmanlı için batılılaşmak zorunlu istikamettir. Çünkü ona göre İslam Dünyasının/Osmanlı'nın mevcut durumu “utanılacak” ve hatta “tiksinilecek” bir haldir. Zira bireysel bir tecrübe olarak Batı'da gördükleri karşısında “utanmaktan” ve ülkesi adına “tiksinmekten” kendisini alamamış, “Utaniyorum! En büyük cinayeti irtikâb etmiş bir alçak gibi utaniyorum... kendimden tiksiniyorum” demiştir (Celal Nuri, 1331c, s. 5). Bu utanç ve tiksinme durumunu aşmanın yolu ise hiç vakit kaybetmeden harekete geçmek ve Batılılar gibi olmaya çalışmaktan geçmektedir. “İsrafil terakkî surûnu eline almış, ölüleri değil, doğmamışları bile diriltten gürültülü bir sadâ ile âlemi medeniyete, hayata davet ediyor, sen hâlâ kulaklarına pamuk tıkamakta inat mı edeceksin” (Celal Nuri, 1331c, s. 168-169) diyerek devletine ve milletine seslenirken, “[Mevcut durum] Bizi çok az uyumaya, çok çalışmaya mecbur ediyor... Bu Bizans bakiyesini bırakalım... Tarzı hayatımızı değiştirelim. An'anâtımızı şu meşhur Kasımpaşa Deresine bırakalım” (Celal Nuri, 1330c, s. 38) diyerek ne yapılması gerektiğini açıklamıştır. Celal Nuri için değişimin yöntemi ve kapsamı

açısından Rusya muhakkak dikkate alınması gereken önemli bir örnektir. Çünkü o, çoğu sorularının cevabını Rusya örneğinde bulmuştur. “Asyaî bir cemiyet” olarak Rusya’ya gördükten sonra “nasıl olmuş da Avrupaî bir millet haline gelmiş?” (Celal Nuri, 1330c, s. 5) diye sorarken ülkesi adına arayışına katkı sağlayacak bir model bulduğunu düşünmüş ve “Asla mecnun olmayan Petro’yu taklit edelim demiştir (Celal Nuri, 1330c, s. 38).

Celal Nuri'nin Avrupa'ya İlişkin Çekinceleri

Celal Nuri, Batı'ya hayrandır; Batı ülkelerine yönelik seyahatleri öncesinde de Batı'ya hayrandır, gittikten sonra da. Batı ülkelerinde gördükleri mevcut hayranlığını pekiştirmiş ve onu batılılaşmanın dışında yol olmadığına inandırmıştır. Ancak bu hayranlığının alanlarında zaman zaman değişmeler yaşamıştır. Bu açıdan 1910'lu yıllar dikkat çekicidir. Bu yıllar özellikle Avrupa'ya karşı karmaşık duygular içerisinde olduğu bir zamanı temsil etmektedir. Söz konusu karmaşa Osmanlı veya Dünya ölçeğinde yaşanan askeri, siyasi olaylarla doğrudan bağlantılıdır. Trablusgarp Savaşı (1911), Balkan Savaşları (1912-1913) ve bunları takiben Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Celal Nuri'nin Batı'ya daha çok da Avrupa'ya ilişkin önceleri sahip olduğu hayranlığın bazı alanlarla sınırlı hale gelmesinde önemli etkilere sahip olmuştur. Avrupa'ya ve “Avrupa medeniyeti”ne (civilisation) derin bir hayranlık içerisindeyken, söz konusu savaşlar vesilesiyle Avrupa'nın “emperyalist” tarafını açıkça ve yakından görme imkânı elde etmiştir. *İctihad* dergisinde yayınlanan “İslâm'da Vücûb-ı Teceddüd” (Celal Nuri, 1327b) başlıklı makalesinde, Batının sömürgeci karakterini konu edinmesi bir tesadüfün ve keyfiliğin sonucu değildir. Bu makalesinde Müslümanların da dâhil olduğu farklı milletlerin Batılılar tarafından sömürülmelerinin sebepleri hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Avrupa'ya karşı hayranlık hisleriyle Avrupa'nın sömürgeci yönünün oluşturduğu öfke ve şaşkınlığın yol açtığı karmaşa içerisinde batılılaşmanın kapsamı konusunda; bir diğer ifadeyle “medenileşmenin” niteliği ve tarzı konularında oldukça yoğun ve duygu yüklü fikri bir çabaya sürüklenmiştir. Avrupa'nın sömürgeciliği karşısında farklı din ve ideolojiye mensup toplulukları birlikte hareket etmeye çağırması dikkat çekicidir. Zira bu, karşı tavır aldığı yerin her şeyi ile Avrupa olmadığını göstermektedir. Karşı olduğu şey Batı'nın ve özellikle de Avrupa'nın “müstemerat, emperyalizm ve malî ve iktisadi sergüzeştler arkasında dolaşan hükümetleridir” (Celal Nuri, 1327b, s. 190). 1912 tarihinde yayınlanan “Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-ı Düvel” isimli kitabında da Müslümanların/Osmanlı'nın Batı/Avrupa tarafından ötekileştirilmesine değinmiştir. Batı'nın her şeyi ile model olmadığını ve olamayacağını ifade etmiştir. Çünkü bir tane değil birbirinin farklı iki tane Batı/Avrupa vardır: “Avrupa ve -hatta Amerika- hâlâ iki ölçüye, iki teraziye iki vâhid-i kıyasiye, iki mantıka, iki

hisse maliktir” diyerek Batı’nın ikiyüzlülüğüne dikkat çektikten sonra tespit ve görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “Hukuk-ı düvel bir değil ikidir. Biri bizim için, diğeri kendileri içindir. Avrupa vicdan ve insafı bir değil ikidir. Biri bizim ye’s ü felaketimizden, mahv ü harabimizden müteessir olmaz... hatta laubalilikle seyreder” (Celal Nuri, 1330b, s. 4-5). Bu söylediklerinin delili olarak da Trablusgarp’ın İtalyanlar tarafından işgali üzerine Fransa basınında çıkan ve “kavaid-i insaniyetin bu kadar ayaklar altına alan” (Celal Nuri, 1330b, s. 6) yazıların okunmasını istemiştir. Ona göre bu yazılarda hak ve adalet anlayışı itibar kaybetmiş, hak ve adalet ölçü olmaktan çıkmıştır. Fakat bu yadırganacak bir şey değildir. Çünkü Batı’nın hukuk anlayışı buna göredir. Celal Nuri’ye göre Batı’nın hukuk anlayışı “el-hükmü limen galebe” (Güçlü olanın hükmü geçerlidir) (Celal Nuri, 1331a, s. 30) ilkesine göre şekillenmektedir.

Celal Nuri, önceleri fikri hocası ve dostu Abdullah Cevdet ile aralarından büyük tartışmalara konu olan “Şime-i Husûmet” (Celal Nuri, 1329c) isimli makalesinde Avrupa’ya oldukça sert eleştiriler yöneltmiştir. Emperyalist/sömürgeci Avrupa’nın Müslümanlara/Osmanlıya düşmanlık beslediği ve hatta fiilen işgale giriştiği bir ortamda Avrupa’ya karşı *muhabbet* hislerine sahip olmanın yanlışlığına dikkat çekmiştir. Ona göre olması gereken *husumet* hissine sahip olmaktır. Celal Nuri’ye göre Avrupa’ya yönelik husumet hissine sahip olmak zorunludur ve bunun somut gerekçeleri de vardır. Bu aşamada dikkatleri Avrupalı devletler tarafından Osmanlı’nın işgal edilen parçalarına çekmiş ve Avrupa’ya karşı sahip hale geldiği *husumetin* sebebini şöyle dile getirmiştir:

Türk ve Müslüman milletine, Türk ve Müslümanların vatanlarına, Al-i Osman’ın taht-ı tâbiyetinden çıkıp gıryan olan ecza-yı vatana karşı beslenen muhabbetten büyük bir aşk tasavvur ve tahayyül edemem. Bu sevda-yı huruşân bir de her dem mütezayid bir udvanı, bir husumeti mündemiçtir ki bundan büyük, bundan âlicenâbâne bir fazilet tasavvuru da elimde değildir (Celal Nuri, 1329c, s. 1849)

Celal Nuri’ye göre Avrupa’nın Müslümanlara/Osmanlıya düşmandır ve bu düşmanlığın tarihi çok eskilere uzanmaktadır. Haçlı Savaşları söz konusu düşmanlığın tarihteki önemli örneklerinden birisini teşkil etmektedir. Ona göre Hıristiyan Avrupalı daha önceleri dini sebeplerle Müslümanlara/Osmanlıya düşmanlık yapmış olmasın rağmen, zihniyet olarak değişip seküler bir anlayışa ulaşmasına rağmen söz konusu düşmanlığını değiştirmemiştir (Celal Nuri, 1331e, s. 54). Bu dikkat çekici ve şaşkınlık oluşturu bir durumdur. Avrupa tarihi süreçte değişmiş, Ortaçağ’daki özelliklerine itiraz etmiş olmasına rağmen Müslüman/Osmanlı düşmanlığını kesintisiz sürdürmüştür. Celal Nuri, bu düşmanlığı isim vererek açıkça ifade etmiştir:

Göklere çıkardığımız Viktor [H]ugo (aleyhi'l-la'ne) Türk husûmetini, Müslüman adavetini en bedii şiirleriyle aleme yaymış ve Yunanistan'a pek büyük hizmet ifasına muvaffak olmuştur. Lord Byron (keza aleyhi'l-la'ne) bu fikri o kadar ileri sürmüştür ki bizzat Yunanlılar ile birlikte bize karşı cenk ederek Missolonghi muharebesinde ceza-yı sezasını bulmuştur (Celal Nuri, 1329c, s. 1849-1850).

Dolayısıyla “düşmana düşman olmak efdal-i secayâ, ahsen-i mezayâ, ekmel-i vazaif, akdes-i faraiz-i İslâmiye, akdem-i hukuktur. Kalbinde a'dâya karşı infita-nâpezîr bir husûmet beslemeyen bir millet, esarete namzedliği görmüş demektir” (Celal Nuri, 1329c, s. 1849). Celal Nuri bu aşamada kendine özgü bir tavrı benimsemiş ve güçlü olması nedeniyle Avrupa'ya karşı alttan alıcı tavrı geliştirmek gerektiğini; Avrupa'nın öfkesine muhatap olmaktan kaçınmak için özel bir dikkate sahip olunması gerektiğini ifade edenleri yanlış bulduğunu söylemiştir. Avrupa'nın gazabına uğramamak için “yaltaklanan” tutum ve tavırlardan uzak durulması gerektiğini bir ilke olarak dile getirmiştir. Ona göre ancak böylelikle işgal ve sömürüden kurtulma şansı elde edilebileceğini ifade etmiştir: “Avrupa'ya tabasbus edilirse [yaltaklanma] onun burnu büyür. Hâlbuki vakar ve haysiyetin muhafazası suretinde onunla mukâlebeye girişilirse muvaffakiyet daha ziyade muhtemeldir” (Celal Nuri, 1331c, s. 149).

Celal Nuri'ye göre *husumet*, yegâne yol olan batılılaşmaya eşlik etmesi gereken bir duygudur. *Husumetin* önemi ve işlevi açısından Japonya önemli bir örnektir. Ona göre Japonya'nın sahip olduğu kuvvetin kaynağı Avrupa'ya karşı sahip olduğu *husumet* hissidir. Fransa'yı yaşatanın da Almanya'ya yönelik *husumet* hissi olduğunu ifade etmiştir. Bunlara bağlı olarak eğer 1877-78'den beri *husûmet fikrine sahip olsaydık başımıza bu felâketler gelmezdi* anlamına gelecek tespitlerde bulunmuş ve Abdülhamid devri politikalarını eleştirmiştir. Fakat Celal Nuri'nin gerekli bulduğu *husumet* fiili kavga ve savaşa yol açacak bir duyguyu ifade etmemektedir. Celal Nuri söz konusu *husumet* ile bir kimliğin oluşumunda bulunması gereken *öteki* anlayışına işaret ediyor gibidir. Yoksa, düşmanlığa ve bu düşmanlık duygularının gerektirdiği girişimlere davet etmemektedir. Konuya ilişkin görüşünü “husûmet kelimesini fena bir manaya almayınız... Sizden olmayanlara, ale'l-infirad ecânibe hasım olunuz. Sırasında aleni, bazen hafî, fakat her halde kalbî ibraz-ı adavet ediniz” diye açıklamış ve “fıkr-i husûmet yalnız kalbî kalmalıdır” (Celal Nuri, 1329c, s. 1850) diyerek *husumetin* niteliğini açıkça ifade etmiştir.

Batılılaşmanın Kapsamı

Celal Nuri, Balkan savaşlarının devam ettiği günlerde kaleme aldığı *İttihâd-ı İslam* (1331a) adlı kitabında Batıyı ve dolayısıyla *medeniyet* anlayışını tahlil etme ihtiyacı

hissetmiştir. Avrupa ile İslam dünyası arasında karşılaştırma yaparak “Avrupa hükümetini, zulmünü, kuvvetini takviye ettikçe Âlem-i İslam kuvve-i bâtinîyesini, safvet-i rûhiyesini, akîde-i asliyesini tazyid etmiştir” (Celal Nuri, 1331a, s. 23-24) tespitinde bulunmuştur. İçinde bulunulan zamanın açıkça gösterdiği üzere Avrupa ile İslam toplumlarının ilişkisi işgal/sömürü esaslı üzerinden yürümektedir. Bu durum Celal Nuri’yi, yaşananlardan hareketle *medeniyet* anlayışını bir ayrıma tabi tutmaya sevk etmiştir. *Sinaî (Teknik) ve Hakikî Medeniyet* ayrımı bunun ürünü olmuştur. Ona göre *Garp medeniyeti* *sinaî* (teknik) bir medeniyettir ve bu alanda oldukça ileridir. Batı dünyası, ilim ve fenden yararlanarak ilerlemiş, ileri teknik bir âlemin oluşmasını sağlamıştır. Teknik boyutu nedeniyle “Asya ve Afrika mâzidir. Avrupa ve Amerika istikbâldir” (Celal Nuri, 1331a, s. 25). Teknik anlamda Avrupa medeniyetinin dışında dikkat çeken, görülen başka bir *medeniyet* yoktur. Onu iktibas etmeden *terakki* etme imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu medeniyet kısmen değil her şeyi ile alınmalıdır (Celal Nuri, 1331a, s. 25-35). Zira bu medeniyetin “ruha, hisse, ma’neviyâta” bir zararı yoktur. Celal Nuri bu aşamada Japonya örneği üzerinde durmuştur. Ona göre Japonya Avrupa’ya öğrenciler göndererek ve oradan uzmanlar getirerek *sinaî medeniyetten* yararlanmıştır. Üstelik bunu yaparken söz konusu teknik medeniyetin iklim, zaman, zemin ve millet farklılığına bağlı olarak değişmediğini ve değişmeyeceğini de göstermiştir. Ona göre Japonya bugün geldiği yerde Avrupa ile rekabet edebilmektedir. Celal Nuri, bu görüşleri ile bilim ve tekniğin değer yüklü olduğuna inanmadığını veya bunu düşünmediğini de ifade etmiş olmaktadır.

Celâl Nuri’ye göre *medeniyetin* esasen kökeni Asya’dır. Romalılardan sonra *Muhammediler*, maddiyûnun yetişemediği yerlere varmış “yegâne medeniyetkârlardır” (Celal Nuri, 1331a, s. 197). Ona göre büyük düşünceler, görüşler Asya’dan Avrupa’ya geçmiştir. Fakat içinde bulunulan çağda geçerli olan yol, Avrupalı bir zihniyetle düşünebilmekten geçmektedir (Celal Nuri, 1331a, s. 143). Avrupa zihniyetinde ise, “Fransa mâzî, İngiltere hâl, Almanya istikbâldir” (Celal Nuri, 1331b, s. 17-18). Türkler, maddî konularda Batı’nın ne kadar gerisindeyse İran ve Turan’ın da ilerisindedir. Osmanlı bulunduğu coğrafyada ne tam bir Batılı olabilmiş ne de Doğu ile olan bağını koparabilmiştir (Celal Nuri, 1928, s. 2). Medeniyet âleminin ortasında derbeder bir haldedir. Avrupa’da fikrî düzen, metot, intizam hayatı kolaylaştırırken bizim geri ve fakir kalmamız büyük kusurdur. Bu kafayı değiştirmeli “içindeki uyuşmuş, kangren olmuş beyni çıkarmalı” (Celal Nuri, 1330c, s. 72-78) ve Avrupa’dan yenisi alınmalıdır. Yoksa medeniyet âleminin ortasında, istiklâl ve hâkimiyetten değil, haysiyet ve hukuktan mahrum bir nevi ahir zaman paryası olunacaktır. Celal Nuri için *Avrupa medeniyetini kabul* onun sadece aletlerini, vasıtalarını, ilim ve fennini alalım anlamına gelir ve gelmelidir.

Yoksa kastedilen şey Avrupa'nın ahlak ve âdetlerini almak değildir. Ahlak ve adetler bir ırkın, zamanın, tarihin ve iklimin gerektirdiği şeylerdir. Dolayısıyla bir toplumun ahlak ve âdetlerini almak “maymuncasına bir taklitten” (Celal Nuri, 1327a, s. 22-38) başka bir şey değildir. Bu konudaki görüşünü şöyle dile getirmiştir:

Biz Avrupa'nın ancak, teknik yönden hocalığını kabul eder; manevî yönden hocalığı kabul edemeyiz. Onun için, bu medeniyetin gülünü alır; dikenine katlanamayız. Bunu zaten Gustave Le Bon da, Bizim medeniyetti ahlâkımız size yaramaz diyerek belirtiyor. Onun için aman! Avrupa medeniyetinin dikenlerini hiç istemiyorum Japonya'da bunu böyle yapmıştır (Celal Nuri, 1332. s. 20-23).

Celal Nuri'ye göre “hakiki medeniyet” anlamıyla ve boyutuyla Avrupa medeni değildir. “İnsaniyetin tasfiye-i ahlâkı hasâilinin kesb-i necâbet etmesi, i'tilâ-yı efkârıdır. Maateessüf bu itibar ile Avrupa'ya pek o kadar medeni diyemeyiz” tespitinde bulunmuştur. Batılılaşma sürecinde kaçınılması gereken tarafı burasıdır. Batıyı bu yönüyle eleştirmiştir. Çünkü Avrupa hususi hukukta bazı ilerlemeler kaydetmişse de “hukuk-ı amme”de hüküm galip gelenin elindedir. Bu nedenle de “harb, yağma, tahrib, her yerden ziyâde hâl-i hazırda Avrupa'da revacdadır”. Avrupa “sınaî medeniye” sayesinde milletleri istila etmekte, onları sefalet içinde bırakmakta, hukuktan ve yeteneklerini geliştirmekten mahrum halde tutmaktadır. İnsanlara “meta, hayvan muamelesi” yapmaktadır. “Hükûmet-i sermayedârın âleme fermanferma” olmasını ifade eden kapitalizm insanları istila etmenin, sömürmenin ve aşığılamanın aracı durumundadır (Celal Nuri, 1331a, s. 30).

Celal Nuri'ye göre Müslümanlar, Japonların gördüğü ve anladığını görememiş ve anlayamamışlardır. Müslümanlar “sınaî medeniyet” ile “hakiki medeniyeti” birbirinden ayırmayı becerememişlerdir. “Ulemâ ve erkân- İslâmiye sînâ-ı medeniyetle hakikî medeniyeti tefrik ve temeyyüz edemedikleri gibi ahvâl-i dünyeviyeye ve uhreviyeyi de biri birinden ayıramamışlardır. İşte hükûmet-i İslâmiyenin sevâik-i inhitatından en esaslısı budur” (Celal Nuri, 1331a, s. 38). Ona göre Avrupa'dan tekniğin alınmaması İslam ülkelerinin Avrupa karşısında zayıflamasına ve işgaline vesile olmuştur. Bu bugün böyle olduğu gibi dün de böyledir; III. Selim, II. Mahmut, Abdülmecid, Mustafa Reşit Paşa hükümetleri bu hakikati kavramakta aciz kalmışlardır. İslam dünyasında İran'ın da durumu farksızdır. Fakat Afganistan gerçeği kısmen de olsa fark etmiştir. Yalnız o da çok acele etmektedir. Celal Nuri'ye göre Avrupa'dan sınaî (teknik) medeniyeti almak zorunlu olmakla birlikte bunu sağlamak için önce özel bir toplumsal kesimin teşkili gerçekleştirilmedir. Bu konuda Rusya örnektir. “Avrupalılaşmaktan başka çaremiz yoktur. Rusya'yı kurtaran sınıf-ı mümtaz, Amerika'yı istihlal eden erkân-ı mütehayyızândır. Bunlar vasıtasıyla bizde de adam yetiştirilmelidir” (Celal

Nuri, 1331d, s. 463). Çünkü bir anda Avrupalı olunamaz; bu bir süreci gerektirmektedir. Ancak mazide de kalmamız söz konusu olamaz. Eğer mazi ile istikbali bir noktada buluşturamazsak bu bir felaket olur. Zira “müspet ve menfi elektrik kuvvetlerinin adem-i intizam ve insicam neticesi yağın çıkardığı” (Celal Nuri, 1330a, s. 10-11) gibi bir felakete yol açar.

Yukarıdaki bir önceki bölümün başlığının “Arayış Yılları” veya “Arayış Zamanları” yerine “Arayışları” şeklinde belirlenmesinin nedeni, Celal Nuri'nin özellikle batılılaşmanın kapsamı konusundaki arayışlarının, fikri oluşumunun belirli zamanla sınırlı olmayıp tüm hayatı boyunca devam etmiş olması nedeniyledir. Tüm hayatı boyunca süren arayışları nihai bir karara varamamasının doğal sonucu olmuştur. Çünkü her aşamada zorunlu/kaçınılmaz bulunduğu batılılaşmanın kapsamı konusunda hep farklı eğilimlere sürüklenmiştir. Celal Nuri, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan felaketlerden hareketle “iki medeniyet” anlayışına sahip olup, 1910’lu yıllarda sahip olduğu “kısmi batılılaşma” anlayışı” Cumhuriyet döneminde değişecek ve “Şime-i Husûmet” makalesinde itiraz ettiği görüşleri savunma çizgisine kayarak topyekûn batılılaşmayı savunacaktır. Kendisindeki bu değişimi ise “İslam medeniyetinin” hâlihazırda tabi olmayı gerektirmeyecek kadar zayıf olduğunu, “İslam medeniyeti” denen şeyin esasen Arap ve Fars medeniyetleri olduğunu; dolayısıyla İslam medeniyetinden uzaklaşmanın Türk’e ait şeylerden uzaklaşmak anlamına gelmeyeceğini belirterek gerekçelendirmiştir. Ona göre Türkler daha önce “İslam medeniyetine” dâhil oldukları gibi şimdi de “Avrupa medeniyetine” girmektedirler. Bu durum şartların gerektirdiği zorunlu bir tercihtir. Tüm bunlar bağlamında Celal Nuri'nin bizzat kendisinin kendisindeki değişimleri konu edinen “dünkü fikirlerimiz ile bugünküler arasında çelişkiler aramak, karşılaştırmalara girişmek abesle uğraşmaktır. Bir ferdi değil, bir milleti, hatta insanlığı bile hadiseler fikrinden döndürebilmiştir” (Celal Nuri, 1926, s. 5) “savunması” oldukça manidardır.

Batılılaşmanın Yöntemi

Celal Nuri'nin batılılaşmayı zorunlu bulan ve hemen harekete geçilmeye davet eden “Müslümanlar, Türkler, Kalkınız Geciktiniz” (1329b) çağrısı, batılılaşma sürecinde “devrimci” yöntemle değişimi hedefleyen kesimin temel yaklaşımlarından birisi olan “gecikme” anlayışının Celal Nuri’de açığa çıktığını göstermektedir. Bu anlayış aynı zamanda tepeden inmece bir yaklaşıma temel olduğu içindir ki, Celal Nuri’de batılılaşma sürecinde halktan bir şey beklenmemesi gerektiği kanaatine ulaşmıştır. Bunun gerekçesini ise şöyle ifade etmiştir: “Rusya’da olduğu gibi Türkiye’de de ahâli bir unsur-ı muhafazakâr, hükümet bir unsur-ı İnkılâbkârdır. Terâkiyatı ahâlden beklememelidir. Bilâkis terâkkiyat ve ıslâhât cebren kahren ahâliye tatbik edilmelidir” (Celal Nuri, 1330c, s. 116). 1913’teki İttihad ve Terakki kongresine

sunduğu raporda ise değişimin yöntemi ile ilgili önemli görüşler dile getirmiş ve şöyle demiştir: “Efkâr-ı umûmiyenin uyanması, ahâlinin umûr-ı siyâsiye ve idâreyi ele alması bile evvel emirde hükümetin işe müdahalesiyle mümkündür... Ahâli muhafazakârdır. Terakkîyât ve ıslahat aşağıdan gelmez. Hükümet tarafından cebren ahaliye teklif olunur” (Celal Nuri, 1327a, s. 39).

Celal Nuri süreçte görüşlerinde bazı önemli değişimlere gitmiş birisidir. Batılılaşmanın yöntemi konusunda da özellikle Meşrutiyet yılları ile Cumhuriyet döneminde kısmen bazı değişiklikler yaşadığı söylenebilir. Bu, öncelikle, devletin ve milletin mevcut durumundan kaynaklanan hususlardır. II. Meşrutiyet döneminin yaygın görüşüne göre devlet karaya oturmuş durumdaydı; bu nedenle de kurtarılmayı bekliyordu. Devletin bir an önce mevcut durumdan kurtarılıp yüzdürülmesi, bu arada aldığı hasarların da ciddi anlamda onarımdan geçirilmesi gerekmektedir. Celal Nuri de bu görüşleri dile getirmiş ve söz konusu onarımın temel şartı olarak Anayasa'ya işaretle bulunmuştur. Ona göre milletin ve devletin yeni bir anayasaya ihtiyacı vardır. Eğer bu gerçekleşmez ise, yani yeni bir anayasa yapılmaz ve devlet mevcut durumundan kurtarılmaz ise “Titanik’in karşısına buz adalarının çıkmasıyla okyanusun derinliklerine defn edildiği gibi, bizim sefine-i devletimiz de tarih sayfaları arasında mahvolur gide[cekti]r” (Celal Nuri, 1329a, s. 1232).

Celal Nuri, 1908'de gerçekleştirilen “devrim” konusunda görüşleri, batılılaşmanın yöntemi konusundaki görüşlerinin oluşumu açısından dikkat çekicidir. Ona göre bu “devrim” siyasidir ve “aceleye” getirilmiştir. Devrim ile yapılan hükümet şeklinin değiştirilmesidir. Hâlbuki bu “ikinci dereceden bir ehemmiyete sahiptir”. Bu devrimin sosyal boyutu bulunmamaktadır. Adeta “bir hane yaparken çatıdan başlanmıştır”. “Yola giderken öküzleri arabanın arkasına koşulmuştur” (Celal Nuri, 1328, s. 1242). Devrimin sosyal boyutunun olmaması devrimin amacına ulaşmasına engeldir (Celal Nuri, 1331e, s. 1088). Devrimin sosyal niteliğe kavuşması için ilk yapılması gereken şey ise yeni kanunların yapılması ve eskilerin iptal edilmesidir.

Celâl Nuri, değişimin yöntemine ilişkin görüşlerini “cevrî” sözcüğü üzerinden ifade etmiştir. Cevrî kelimesinin Fransızcasının, “radikal” anlamında olduğunu ifade ederek “İstilah-ı hukuki ve siyâsîde nâm-ı ıslahatı siyâsiye tarafdâranına ıtlak olunur” demiştir. Ona göre “cevrîlik sun'î, ca'lî, sümmedtedarik bir meslek değildir. Her yerde -radikal- başka türlüdür. Bizdeki radikalizm işe, âtideki ta'rif mucibince ıslahat-ı esâsiye ister. Hülâsa, cevrîlik: Maziye vedâ! demektir” tespitinde bulunmuştur. Celâl Nuri, cevrîliğin gerekçesini ise, “Cevrîlik, binanın yeniden inşasını âmirdir. Her ne varsa muhtac-ı tebdil ve tecdittir. Zihniyetin değiştirilmesi şarttır. Eğer değişmezsek, bizim için fenâ ve indiraz, inhitât ve inkırâz

muhakkaktır” (Celal Nuri, 1335, s. 14) şeklinde açıklamıştır. 1913’lerden itibaren cezrî kelimesini sıklıkla kullanan *Celâl Nuri*, dönemin şartlarında cezrî uygulamaların nerelerde ve nelerle ilgili olması gerektiğinin somut örneklerini 9 maddelik bir rapor halinde dile getirmiştir. Söz konusu raporunu Mütarekeden önce İzzet Paşa kabinesi döneminde dile getiren Celâl Nuri, raporunda şu tespit ve önerilerde bulunmuştur: “Cemiyet-i Düvel ve Akvama dâhil olmada mecburiyet ve hayat vardır. Bu cemiyete girebilmek için cezrî surette, seri ıslahatlar yapılmalıdır. Zararlı olmayanlar hariç, an’anatımız derhal bırakılmalı, muhafazakârlığın ve cezrîliğin hududu çizilmelidir”. “Altı yüz senelik bir kuvvet olan saltanat makamı güçlendirilerek, memleket bu kuvvetten faydalanma yoluna gitmelidir”, “Saltanat ve hilâfetin korunması mecburî olmakla beraber, bu ancak ‘fedarilizasyon’ sayesinde başarılabileceğinden derhal, devlet ‘Hükûmet-i Türkiye’, ‘Hükûmet-i Arabiye’, ‘Hükûmet-i şarkiye’ şeklinde üçe bölünmelidir. Bunların cümlesi Osmanlı saltanatını teşkil etmektedir”, “Din-mezhep işleri siyasî işlerden ayrılmalıdır”, “Memlekette eğitim, vakıflar, defterhane usulleri vs. de cezrî bir ıslahat yapılarak, hükümet işleri bu tür işleri vilayet, belediye, şehir ve mahallelere bırakmalı, toprağa gereken kıymet verilmelidir”, “İtilâf içerisindeki dostlarımızla iyi geçinip, özellikle Amerika’nın teknik yönlerinden faydalanılmalıdır” (Celal Nuri, 1334b, s. 2). Ona göre millet, eski siyasetten vazgeçmeli ve bir inkılâp fikri ile mücehhez olmalıdır. Ancak bu şekilde dünyada geri kalınmayacaktır (Celal Nuri, 1334c, s. 2). Daha da önemlisi “ihtilâl meydan vermeden bir inkılâb” yapılmalıdır (Celal Nuri, 1334a, s. 1-2).

“Değişimin” şeklini ve kapsamını daha çok içinde bulunulan siyasal şartlara göre ifade eden Celal Nuri, Cumhuriyet döneminde söz konusu “cezrî”liğin sınırlarında ve kapsamında bazı değişikliklere gitmiştir. “Türk inkılabını” değerlendirirken ve gerek kapsamı gerek yönü konusunda görüşler dile getirirken Fransız ve Rus devrimleri gibi gerçekleşmiş devrimleri dikkate almıştır. “Taç Giyen Millet” isimli eserinde, Fransız ve Rus devrimlerinin halk kesimleri açısından farklı özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir: “Fransız ihtilâl-i kebirine kadar hüküm ve kuvvet Kral ile nobles ile Klerje’deydi [soylular ve kilise mensupları]” demiştir. Ona göre bu devrimin faili *orta halk, esnaf veyahut şehirli denebilecek burjuva* tabakasıdır. Ona göre, burjuva vaktiyle elde ettiği servet ve liberalizm (hürriyetperverlik) sayesinde “mevki’-i imtiyazında” kalabilmiştir.

Buna karşı amele kitleleri isyan etmişlerdir. Sosyalizm bu isyanı ifade eden kelimedir ki lisanımıza kâbil-tercüme olmadığından aynen alınmıştır. 1789da burjuvalar nasıl noblesse ve ruhbanaya yani papazlara karşı ihtilâl etmişlerse, bütün dünya amelelerinin gâye-i emeli de istikbâlde bu burjuva tabakasına karşı huruç etmektir (Celal Nuri, 1923, s. 153-154).

Henüz tamamlanmamış olan “Türk devrimi”, Celal Nuri’ye göre, Fransa’nınkine benzemektedir. Fransız devrimi istibdada karşı, Fransız halkı tarafından eşitlik, hürriyet ve adalet adına yapılmıştır. Yine bu devrim, hükümete karşı halkı aydınlatmaya çalışan, her türlü suiistimali tenkit eden Voltaire, cemiyetin hangi siyasî esaslar üzerine dayanması gerektiğine dikkat çeken Montesquieu ve Rousseau gibi *ileri* ve *cezrî* fikirleri savunan aydınlar tarafından yapılmıştır. Fakat bu devrimlerin sonunda “irtica” söz konusu olabilmıştır. “İrticanın en büyük taarruz aleti ise muhafazakârlıktır”. Celal Nuri’ye göre devrim yapmak kolay fakat devrim ile inşa edileni korumak zordur (Celal Nuri, 1923, s. 180-194). Bunu bir karşılaştırma yaparak şöyle açıklamıştır:

İnkılâb, milletimiz için, alelâde bir re’s-i tarihten ibaret değildir. Bu tarih bize göre, Fransız İnkılâbı’nın senesi olan 1789’dan çok mühimdir. 89’da Fransa bir devlet tarzını bırakıp diğerine intikal etti. O zamana kadar zaten mevcut olan Fransa devleti müstebit kralların elinde eziliyordu. Bu sayede istibdât zeval buldu ve birkaç karışık ve bulanık seneden sonra ve hayli elemli tecrübelerin neticesinde meşrutî bir şekil aldı. Fransa inkılâbı işte bundan ibarettir. Hâlbuki, Türk inkılâbından evvel, bir müstakil Türk devleti yoktu. Bu inkılâb ile Osmanlılık parçalanıyor...tarihe intikal ediyor...Bu sayede hem Türk milleti bütün bütün müstakil bir devlet olmak üzere ba’sü ba’del mevt sırrına mazhar oldu, hem Türklerin tarz-ı siyaseti ve bilhassa tarz-ı ictimâiyâtı değişti. Görülüyor ki inkılâb ile bir değil, iki netice hasıl olmuştur (Celal Nuri, 1340, s. 1).

Celal Nuri’ye göre Türk devrimi diğer devrimler gibi herhangi bir ideolojinin peşine takılmamış, bu özelliği nedeniyle de başarılı olmuştur. Konuyu ele alıp açıklarken sıklıkla Fransız ve Rus devrimlerine atıflarda bulunan, bunun yanı sıra Mustafa Kemal liderliğinde gerçekleştirilen devrim hakkındaki düşüncelerini açıklayan Celal Nuri, başarılı bulunduğu Türk devrimi bağlamında görüşlerini şöyle açıklamıştır:

Türkiye’nin inkılâp hükümeti, on bu kadar seneden beri, hiçbir ideologie’ye gitmediğinden, her ne tasavvur etmişse onu tatbik edebilmiş ve her tatbik edilen inkılâp kanunu takarrür etmiştir. İşte Gazi’nin fikirlerindeki isabeti burada görüyoruz. Fransız İnkılabı, Rus İnkılabı...Bu iki harekette daimî ilerlemeler ve gerilemeler kaydolunmaktadır. Bir tarih kitabı yazmadığımızdan, maatteessüf, müddeamızı misallerle teyit edemeyeceğiz. O diyarlarda cezr-ü medler oldu. Birçok ileri hareketlerden sonra soldan geri hareketlerine de tesadüf edildi. Lakin Gazi Mustafa Kemal’in tasavvur ve tatbik ettiği inkılâplardan hangisi geri alındı? (Celal Nuri, 2007, s. 23).

Celal Nuri’ye göre *cebri değişimin* kanlı olması normaldir. Her inkılâp, “hakikî mezalim ve i’tisafâtı biraz tenkis eder. Fıkr-i musavât ise, o nisbetle yükselir. Kökleşmiş bazı müessessât-ı zalimâne ortadan kalkar, vaha bu esnada bir miktar kan dökülür. Fakat bu vaz’-ı

hami esnasında kadının giriftar olduğu halete benzer". Her devrimi kadının çocuk doğurmasına benzeten Celal Nuri yaşanan ağrılardan sonra doğduğunu, ağrıların doğum için normal olduğunu ifade ederek açıklar. Ona göre "her inkılâp böyle gerçekleşmiştir". Martin Luther'in gerçekleştirdiği reformu insanları bir buçuk asır süren savaflara mecbur ettiği gibi, "İslâmiyet'in yerleşebilmesi için şark ve garp kana boyanmıştır. Tıpkı bunun gibi 89 Fransız Hukuk-ı Beşer Beyannâmesi intişar edinceye kadar, idam makineleri sürekli çalışmıştır" (Celal Nuri, 1331c, s. 98).

Celal Nuri, değişimin manivelası olarak değişime liderlik yapacak beş yüz civarında bir önder topluluğun varlığını gerekli ve önemli bulmuştur. O söz konusu topluluğu "mümtaz tabaka" olarak isimlendirmiştir (Celal Nuri, 1329b). Bu görüşünün delili olarak da Rus ve Amerikan devrimlerini örnek olarak göstermiştir. Konuya ilişkin tespit ve açıklaması şöyledir: "Avrupalılaşmaktan başka çaremiz yoktur. Rusya'yı kurtaran sınıf-ı mümtaz, Amerika'yı istihlal eden erkân-ı mütehayyızândır. Bunlar vasıtasıyla bizde de adam yetiştirilmelidir" (Celal Nuri, 1331e, s. 463-475). *Değişimin* veya bir diğer ifadeyle *devrimin* üzerinde çalışılmış ve iyi bir şekilde hazırlanmış bir plan ve programının bulunması ise göz ardı edilmemesi gereken bir başka özelliktir. Ona göre önceleri detaylı düşünülmüş ve iyi planlanmış bir program olmadığından amaca ulaşamamıştır. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi farklıdır, çünkü değişim planlanmış ve buna bağlı olarak da başarılı olmuştur (Celal Nuri, 1330a, s. 10-12; Celal Nuri, 1331d, s. 465-475).

Sonuç

Batılılaşmak, Türkiye özelinde, Osmanlıdan Cumhuriyete uzanan süreci şekillendirdiği gibi, bu sürecin açığa çıkardığı ve bazı bakımlardan birçok sivil ve asker bürokrat ve aydın açısından *zorunlu* olan değişim fikirlerinin ve politikalarının ismidir. Batılılaşma kapsamında dile getirilen görüşlerin önemli iki konu başlığından birisi batılılaşmanın *kapsamıyla* diğeri ise *yöntemiyle* ilgilidir. Bu konu başlıkları, yaklaşık iki yüzyıldır Türkiye'deki fikri tartışmaların değişmeyen konu başlıklarından ikisi olmuştur. Yine bu iki konu başlığı fikri ayrılıkların ve birlikteliklerin temel belirleyicileri arasında yer almıştır. Bu nedenle de Türkiye'nin batılılaşma süreci ele alınırken, hiçbir şekilde göz ardı edilemeyecek konuları ifade etmektedirler. Bu kapsamda ismi muhakkak hatırlanması ve fikirleri dikkate alınması gereken önemli şahsiyetlerden birisi Celal Nuri (İleri)'dir. Zira Celal Nuri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşamış, her iki dönemde de batılılaşmaya ilişkin görüşleri ile dönemin hem fikri hem de fiili batılılaşma konu ve uygulamalarına katkı sağlamış bir fikir ve siyaset adamıdır. Celal Nuri görüşleriyle Cumhuriyet döneminin fikri hazırlığını yaptığı gibi, Cumhuriyet

dönemi değişim programlarının şekillenmesine de önemli katkılar sağlamıştır. Görüşlerini dile getirirken kitaplardan öğrendiği Batılı fikirleri ve bizzat yerinde gördüğü Batı dünyası ile Doğu/Osmanlı arasında karşılaştırmalar yapma imkânına sahip olmuştur. Hem Batı'yı hem de Doğu'yu yakından biliyor olması, batılılaşmanın kapsamı ve yöntemi konusundaki görüşlerinin detaylı ve çok yönlü olmasına önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle kısmi batılılaşmadan yana olan tavrının gerekçeleri, batılılaşmaya yönelik bir eleştiri olarak özel kıymete sahiptir. O, batılılaşmayı toptan kabul edenlere veya itiraz edenlere göre daha eleştirel bir tavır sergileyerek, batılılaşma yolunda muhtemel sorunları görme imkânı da sağlamıştır. Tüm bu özellikleriyle, Türkiye'nin hem bugününe hem de yakın dönem geçmişine ilişkin fikri, felsefi, toplumsal, siyasal değerlendirmelerde muhakkak dikkate alınmayı fazlasıyla hak etmiştir.

Kaynakça

- Buzpınar, Ş. T. (2008). Celal Nuri'nin batılılaşma ve İslam anlayışları üzerine notlar. *Muhafazakâr Düşünce*, 4(16, 17), 215-232.
- Celal Nuri (1335). Celâl Nuri Beyin cezrî programı. *İleri*, 633.
- Celal Nuri. (1327a). *1327 senesinde Selanik'te mün'akid İttihat Terakki kongresine Celal Nuri Bey tarafından takdim olunan muhtıradır*. İstanbul: Osmanlı Şirketi Matbaası.
- Celal Nuri. (1327b). İslâm'da vücûb-ı tecedüd. *İctihad*, 39, 970-973.
- Celal Nuri. (1327b). İslâm'da vücûb-ı tecedüd. *İctihad*, 40, 983-989.
- Celal Nuri. (1327b). İslâm'da vücûb-ı tecedüd. *İctihad*, 41, 1000-1002.
- Celal Nuri. (1328). Havâic-i kanuniyemiz. *İctihad*, 56.
- Celal Nuri. (1329a). Havâic-i kanuniyemiz. *İctihad*, 61.
- Celal Nuri. (1329b). Müslümanlar, Türkler, kalkın gecikdiniz. *İctihad*, 86.
- Celal Nuri. (1329c). Şime-i husumet. *İctihad*, 88.
- Celal Nuri. (1330a). Kadın siyasetimiz. *Höriyet-i Fikriye*, 7.
- Celal Nuri. (1330b). *Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-ı Düvel*. İstanbul: Osmanlı Şirketi Matbaası.
- Celal Nuri. (1330c). *Şimâl hatıraları*. İstanbul: Matbaa-i İctihad.
- Celal Nuri. (1331a). *İttihâd-ı İslâm*. İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası.
- Celal Nuri. (1331b). *Kutub musâhabeleri*. İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi.
- Celal Nuri. (1331c). *Tarih-i İstikbal*. İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası.
- Celal Nuri. (1331d). *Tarih-i tedenniyât-ı Osmâniye-mukadderât-ı tarihiye*. İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi.
- Celal Nuri. (1332). *Müslümanlara, Türklere hakâret; düşmanlara riâyet ve muhabbet*. İstanbul: Kader Matbaası.
- Celal Nuri. (1334a). Cezri hükümet. *Âti*, 318.
- Celal Nuri. (1334b). Cezrî program. *Âti*, 288.
- Celal Nuri. (1334c). Cilve-i tarih. *Âti*, 310.
- Celal Nuri. (1334d). Gençlik ve politika. *Âti*, 286.
- Celal Nuri. (1334e). İctimâî erkân-ı harb. *Âti*, 109.
- Celal Nuri. (1340). Bundan sonra ne olacak? Asıl mesele bundan sonrasıdır. *İleri*, 2176.

- Celal Nuri. (1923). *Taç giyen millet*. İstanbul: Cihan Biraderler Matbaası.
- Celal Nuri. (1926). *Türk inkılabı*. İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası.
- Celal Nuri. (1928). Ne medeniyet ne an'ane. *İkdam*, 11302.
- Dikici, E. (2011). *Celâl Nuri'nin Türk modernleşmesi ve inkılapları üzerine düşünceleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Işık, V. (2018). *II. Meşrutiyet dönemi Türk düşüncesinde doğu ve batı algısı: İctihad ve Sırat-ı Müstakim dergileri örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul.
- Gündüz, M. (2010). *Osmanlı mirası Cumhuriyet'in inşası*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Kaygı, A. (1992). *Türk düşüncesinde çağdaşlaşma*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Mardin, Ş. (1998). *Yeni Osmanlı düşüncesinin doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oksaçan, H. (Haz.). (2007). *Celal Nuri: Devlet ve meclis hakkında musahabeler*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Uyanık, N. (2003). *Siyasi düşünce tarihimizde batıcı bir aydın olarak Celal Nuri (İleri)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.